

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
GERHARD REISCHL
της 9ης Ιανουαρίου 1980 *

*Κύριε πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,*

Ο πρόεδρος του Tribunale civile e penale του Μιλάνου διέταξε με Διάταξη της 3ης Οκτωβρίου 1978 την προσφεύγουσα της κύριας δίκης Amministrazione delle finanze dello Stato να επιστρέψει στην καθής της κύριας δίκης, επιχείρηση Denkavit italiana Srl, ποσό 2 783 140 ιταλικών λιρών, το οποίο κατέβαλε η τελευταία κατά το διάστημα των ετών 1971 έως 1974 ως υγειονομικά τέλη κατά την εισαγωγή γάλακτος και γαλακτοκομικών προϊόντων, τέλη που απαγορεύονται διότι αποτελούν επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος με δασμούς. Η προσφεύγουσα άσκησε έφεση κατά της Διατάξεως αυτής για το λόγο ότι η παράβαση της απαγορεύσεως εισπράξεως επιβαρύνσεων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς δεν συνεπήγετο αυτομάτως και την υποχρέωση αποδόσεως των εισπραχθέντων ποσών. Με Διάταξη της 1ης Μαρτίου 1979 (2 Απριλίου 1979) το πρώτο πολιτικό τμήμα του Tribunale του Μιλάνου υπέβαλε στο Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«Α) Η απόδοση των ποσών που καταβλήθηκαν ως δασμοί (στην προκειμένη περίπτωση ως τέλη υγειονομικού ελέγχου) πριν χαρακτηριστούν από τα κοινοτικά θεσμικά όργανα ως επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς

και των οποίων το βάρος είχε ήδη από τότε μεταβιβασθεί στους αγοραστές των εισαγομένων προϊόντων, συμβιβάζεται με την κοινοτική κανονιστική ρύθμιση και ειδικότερα με την ίδια τη ratio των άρθρων 13, παράγραφος 2, και 92 της Συνθήκης ΕΟΚ;

Β) Η κοινοτική κανονιστική ρύθμιση και ειδικότερα τα άρθρα 13, παράγραφος 2, και 92 της Συνθήκης ΕΟΚ, εμποδίζουν το να γεννηθεί υπέρ των ιδιωτών, από την απαγόρευση και την κατάργηση των επιβαρύνσεων ισοδυνάμου αποτελέσματος με δασμούς, το δικαίωμα επιστροφής των ποσών που κατέβαλαν αχρεωστήτως στο κράτος και τα οποία εισέπραξε παρανόμως το κράτος ως επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος, μετά την κατάργηση των επιβαρύνσεων αυτών από το κοινοτικό δικαίο, αλλά πριν χαρακτηριστούν οι επιβαρύνσεις αυτές από τα κοινοτικά θεσμικά όργανα ως επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς;»

Η άποψή μου επί των υποβληθέντων ερωτημάτων έχει ως εξής.

Τα δύο προδικαστικά ερωτήματα περιτρέφονται γύρω από το κεντρικό πρόβλημα το οποίο είχα ήδη την ευκαιρία να επεξεργαστώ στις προτάσεις μου της 4ης Δε-

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

κεμβρίου 1979 στην υπόθεση 68/79 (Hans Just I/S κατά δανικού Υπουργείου Φορολογικών Υποθέσεων) πρόκειται για το ζήτημα αν πρέπει να επιστρέφεται το ποσό των εισπραχθέντων τελών δυνάμει διατάξεων εθνικού δικαίου, των οποίων το ασυμβίβαστο προς το κοινοτικό δίκαιο διαπιστώθηκε μεταγενεστέρως από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Δεδομένου ότι και τα δύο ερωτήματα αναφέρονται σε διαφορές απόψεων του προβλήματος κατά πόσο το κοινοτικό δίκαιο προβλέπει επιστροφή των υγειονομικών τελών που εισπράχθηκαν από την ιταλική διοίκηση φορολογίας κατά παράβαση του άρθρου 13, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ, ενδείκνυται να ερευνηθούν συγχρόνως τα δύο αυτά ερωτήματα.

Θα πρέπει σχετικά να γίνει καταρχάς η παρατήρηση ότι με πολλές αποφάσεις που έχει εκδώσει το Δικαστήριο, έχει ήδη κριθεί ότι οι χρηματικές επιβαρύνσεις που έχουν επιβληθεί για λόγους υγειονομικού ελέγχου των προϊόντων κατά τη διέλευσή τους από τα σύνορα πρέπει να θεωρούνται ως επιβαρύνσεις ισοδύναμου αποτελέσματος προς δασμούς, εφόσον δεν αποτελούν μέρος μιας γενικής εσωτερικής κανονιστικής ρυθμίσεως τελών, η οποία καταλαμβάνει συστηματικά όλα τα εγχώρια και τα εισαγόμενα προϊόντα βάσει των ίδιων κριτηρίων και στο ίδιο στάδιο εμπορίας (πρβλ. υποθέσεις 29/72, SpA Marimex κατά Ιταλικής διοικήσεως φορολογίας, απόφαση της 14.12.1972, Slg. 1972, σ. 1309· 87/75, Conceria Daniele Bresciani κατά Ιταλικής διοικήσεως φορολογίας, απόφαση της 5.2.1976, Slg. 1976, σ. 129· 35/76, Simmenthal SpA κατά ιταλικού Υπουργείου Φορολογίας, απόφαση της 15.12.1976, Slg. 1976, σ. 1871· 70/77, Simmenthal SpA κατά διοικήσεως φορολογίας, απόφαση της 28.6.1978, Slg. 1978, σ. 1453). Περαιτέρω, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, είναι δεδομένο ότι από την 1η Ιανουαρίου 1970 το αργότερο το άρθρο 13, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ, εφαρμόζεται άμεσα, από την ίδια τη φύση του, στις έννομες σχέσεις μεταξύ

κρατών μελών και των υπηκόων τους και ότι παρέχει στους πολίτες δικαιώματα που οφείλουν τα εθνικά δικαστήρια να προστατεύουν [πρβλ. υπόθεση 29/72, Marimex (προαναφερθείσα)· 63/74, W. Cadsky SpA κατά Istituto nazionale per il Commercio Estero, απόφαση της 26.2.1975, Slg. 1975, σ. 281· 87/75, Bresciani· 33/76, Rewe-Zentralfinanz eG και Rewe-Zentral AG κατά Landwirtschaftskammer für das Saarland, απόφαση της 16.12.1976, Slg. 1976, σ. 1989, και 45/76, Comet BV κατά Produktschap voor siergewassen, απόφαση της 16.12.1976, Slg. 1976, σ. 2043]. Το Δικαστήριο, σε στενό σύνδεσμο με τον προαναφερθέντα χαρακτήρα αμέσου αποτελέσματος, υπογράμμισε με πάγια νομολογία την αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου σε σχέση με το εθνικό δίκαιο. Ήδη με την απόφαση που εξέδωσε στην υπόθεση 6/64 (Flaminio Costa κατά ENEL, απόφαση της 15.7.1964, Slg. 1964, σ. 1141), το Δικαστήριο τόνισε το γεγονός ότι «στο δίκαιο που γεννήθηκε από τη Συνθήκη, το οποίο προέρχεται από αυτόνομη πηγή, δεν μπορεί, λόγω της ειδικής πρωτότυπης φύσεώς του, να αντιταχθεί δικαστικά οποιαδήποτε εσωτερική διάταξη, χωρίς να χάσει τον κοινοτικό του χαρακτήρα και χωρίς να αμφισβητηθεί η νομική βάση αυτής της ίδιας της Κοινότητας». Συνεχίζει δε το Δικαστήριο ως εξής: «Η μεταβίβαση από τα κράτη, από την εσωτερική έννομη τάξη τους υπέρ της κοινοτικής έννομης τάξης, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που αντιστοιχούν στις διατάξεις της Συνθήκης, συνεπάγεται επομένως οριστικό περιορισμό των κυριαρχικών τους δικαιωμάτων κατά του οποίου δεν μπορεί να προβληθεί μια μεταγενέστερη μονομερής πράξη που δεν συμβιβάζεται με την έννοια της Κοινότητας.» Αυτή η υπεροχή εφαρμογής που διαπιστώθηκε από το Δικαστήριο — η οποία στηρίζεται τελικά στην αρχή της λειτουργικής αρμοδιότητας της Κοινότητας και εκφράζεται ειδικότερα στο άρθρο 5 της Συνθήκης ΕΟΚ — έχει ως σκοπό να αποτρέψει διαφορές στην εφαρμογή της Συνθήκης από τα κράτη μέλη, κατά το μέτρο που οι αρχές κάθε κράτους μέλους είναι στο εξής υποχρεωμένες, χωρίς εξαίρεση, να μην εφαρμόζουν τις διατάξεις του εθνικού δικαίου

που είναι αντίθετες προς το κοινοτικό δίκαιο, χωρίς καν να απαιτείται η τυπική κατάργησή τους. Σχετικά, οι προδικαστικές αποφάσεις που εκδίδει το Δικαστήριο κατ' εφαρμογή του άρθρου 177, με τις οποίες κρίνει επί της ερμηνείας της Συνθήκης, έχουν επίσης αποτέλεσμα αναγνωριστικό. Το αυτό ισχύει, κατά τη γνώμη μου — για να απαντήσω στην αντίρρηση της Ιταλικής Κυβερνήσεως — και για τις αποφάσεις που εκδίδει το Δικαστήριο κατ' εφαρμογή των άρθρων 169 και 170 της Συνθήκης ΕΟΚ, στο πλαίσιο διαδικασίας παραβάσεως της Συνθήκης, με τις οποίες το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ένα κράτος μέλος παρέβη μια υποχρέωση που υπέχει δυνάμει της Συνθήκης. Το άρθρο 171 της Συνθήκης ΕΟΚ, κατά το γράμμα του οποίου τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν τα μέτρα που συνεπάγεται η εκτέλεση των αποφάσεων του Δικαστηρίου, δεν δημιουργεί νέες ουσιαστικές υποχρεώσεις, αλλά απλώς επιβεβαιώνει την υποχρέωση (που υφίστατο ήδη προηγουμένως) να μην εφαρμοστεί, ή ενδεχομένως να καταργηθεί το εθνικό δίκαιο που είναι αντίθετο προς το κοινοτικό δίκαιο.

Όπως εξέθεσα ήδη στις προτάσεις μου στις υποθέσεις 77/76 (επιχείρηση Filli Cucchi κατά Avez SpA, απόφαση της 25.5.1977, Slg. 1977, σ. 987) και 68/79 (Just, που προαναφέρθηκε), από το πνεύμα και το σκοπό του άμεσου αποτελέσματος προκύπτει ότι τα καταβληθέντα τέλη κατ' εφαρμογή κανόνων του εθνικού δικαίου, οι οποίοι αντίκεινται στο κοινοτικό δίκαιο, πρέπει κανονικά να επιστρέφονται. Στην υπόθεση που εκδόθηκε στις 26 Ιουνίου 1979 στην υπόθεση 177/78 (Pigs and Bacon Commission κατά McCarren and Company Limited), το Δικαστήριο έκρινε ρητά ότι υπάρχει υποχρέωση επιστροφής των εισπραχθέντων τελών στο πλαίσιο εθνικού συστήματος εμπορίας που αντίκειται στο κοινοτικό δίκαιο. Υπογραμμίζει δε σχετικά ότι «καταρχήν, κάθε επιχειρηματίας που υποχρεώθηκε να καταβάλει το τέλος έχει επομένως το δικαίωμα να αξιώσει την επιστροφή του μέρους του τέλους που προοριζόταν έτσι για σκοπούς

ασυμβίβαστους με το κοινοτικό δίκαιο» (πρβλ. επίσης σχετικά τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Warner της 15.5.1979 στην ίδια αυτή υπόθεση). Νομίζω άλλωστε ότι το Δικαστήριο είχε ήδη δεχθεί με την απόφαση που εξέδωσε στις 16 Δεκεμβρίου 1976 στην υπόθεση 33/76 (Rewe, που προαναφέρθηκε) την ύπαρξη τέτοιου δικαιώματος: στην υπόθεση αυτή, το παραπέμπον δικαστήριο είχε ζητήσει από το Δικαστήριο να κρίνει προδικαστικά, μεταξύ άλλων, και επί του ερωτήματος αν σε περίπτωση παραβάσεως από την εθνική διοίκηση της απαγορεύσεως των επιβαρύνσεων ισοδυνάμου αποτελέσματος, ο κοινοτικός πολίτης έχει, σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο, δικαίωμα επιστροφής του καταβληθέντος ποσού. Όπως και στην προκειμένη περίπτωση, η Κυβέρνηση της Ιταλικής Δημοκρατίας υποστήριξε, με τα ίδια επιχειρήματα, την άποψη σύμφωνα με την οποία η απόδοση τελών που καταβλήθηκαν στα σύνορα δεν μπορεί να αξιωθεί πριν αποτελέσουν τα τέλη αυτά αντικείμενο νομικού χαρακτηρισμού τους, κατά τον αρμόδιο τρόπο ως επιβαρύνσεων ισοδυνάμου αποτελέσματος. Το Δικαστήριο, μολονότι δεν χρειάστηκε να αντιμετωπίσει ρητά το ζήτημα της επιστροφής, λόγω του ότι είχε παρέλθει η προθεσμία ασκήσεως προσφυγής κατά το εθνικό δίκαιο, είχε ως σαφή αφετηρία την εξυπακουόμενη προϋπόθεση της υπάρξεως τέτοιας υποχρεώσεως επιστροφής κατά το μέτρο που, εις απάντηση του υποβληθέντος ερωτήματος, υπογράμμισε ότι η απαγόρευση που προβλέπει το άρθρο 13 της Συνθήκης ΕΟΚ έχει άμεσο αποτέλεσμα και παρέχει στους πολίτες δικαιώματα, τα οποία οφείλουν οι εθνικές αρχές να προστατεύουν.

Όπως κατέδειξα με τις προτάσεις μου στην υπόθεση 68/79 (Just), αναφερθείς σχετικά στη νομολογία του Δικαστηρίου, εφόσον αυτό το ίδιο το κοινοτικό δίκαιο δεν ρυθμίζει αυτά τα ζητήματα, τα δικαστήρια των κρατών μελών δεν μπορούν να διασφαλίσουν τα δικαιώματα αυτά παρά μόνο βάσει της δικής τους έννομης τάξης. Όπως

ορθώς υπογραμμίζει η Ιταλική Κυβέρνηση, η παραπομπή αυτή στο εθνικό δίκαιο εξαρτά την επιστροφή από τις διαφορετικές νομοθετικές διατάξεις που ισχύουν σε κάθε κράτος μέλος· όμως, όπως αποσαφηνίστηκε στην υπόθεση 177/78 (Pigs and Bacon), η κατάσταση αυτή αντιστοιχεί στο τωρινό στάδιο ολοκληρώσεως στο πεδίο της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων. Το γεγονός ότι η έννομη κατάσταση του πολίτη μπορεί να ποικίλλει από ένα κράτος μέλος σε άλλο είναι απλώς η συνέπεια της εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου από τα κράτη μέλη· όπως προκύπτει από την απόφαση που εξέδωσε το Δικαστήριο στην υπόθεση Rewe, τα εθνικά δικαστήρια είναι πάντως υποχρεωμένα να μεριμνούν ώστε ο τρόπος ασκήσεως των δικαιωμάτων που χορηγεί το κοινοτικό δίκαιο να μην είναι λιγότερο ευνοϊκός από εκείνον που αφορά παρεμφερείς προσφυγές εθνικής φύσεως, επίσης δε να μην μπορούν οι σχετικές διατάξεις και προθεσμίες να καταστήσουν αδύνατη πρακτικά την άσκηση των δικαιωμάτων αυτών.

Προς το συμφέρον της ενιαίας εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, η Ιταλική Κυβέρνηση προσπαθεί να συναγάγει από την κοινοτική έννομη τάξη ορισμένους άλλους περιορισμούς, υπό τους οποίους είναι υποχρεωμένες οι εθνικές διοικήσεις να επιστρέψουν τα ποσά που εισπράχθηκαν κατά παράβαση της απαγορεύσεως επιβαρύνσεως ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς. Η εν λόγω Κυβέρνηση παρατηρεί ότι η επιστροφή αυτών των καταβολών θα ισοδυναμούσε με *de facto* πλουτισμό των ενδιαφερομένων επιχειρηματιών ή ακριβέστερα με απρόβλεπτη αύξηση του περιθωρίου κέρδους τους, δεδομένου ότι οι επιχειρηματίες αυτοί έχουν προφανώς ενσωματώσει τα αντίστοιχα ποσά στον υπολογισμό του κόστους παραγωγής τους και τα έχουν προφανώς επιρρίψει στους τρίτους αγοραστές, έτσι ώστε η απόδοση θα κατέληγε κατ' ουσίαν σε «ενίσχυση υπέρ των εθνικών επιχειρηματιών»· η αναδρομική κατάργηση μιας άνιστης μεταχείρισης, η οποία είχε ήδη οδηγήσει σε αλλοίωση των

εμπορικών σχέσεων που δεν μπορεί να ανατραπεί, υπό την έννοια ότι οι σχέσεις αυτές διέπονται από σύστημα μη ηθελημένο από τους συντάκτες της Συνθήκης, θα προκαλούσε στην πραγματικότητα αυτή τη στρέβλωση των όρων της αγοράς και των προϋποθέσεων του ανταγωνισμού, που το κοινοτικό δίκαιο προσπαθεί ακριβώς να αποτρέψει.

Νομίζω όμως ότι δεν είναι δυνατόν να συνταχθεί κανείς προς τα επιχειρήματα που μόλις εξέθεσα, τούτο δε για τους εξής λόγους.

Όπως έχω ήδη εκθέσει, το άμεσο αποτέλεσμα του κοινοτικού δικαίου έχει ως συνέπεια την υποχρέωση αρχής να επιστρέφονται τα ποσά που εισπράχθηκαν αχρεωστήτως, χωρίς την οποία η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου θα μπορούσε να εξουδετερωθεί από το γεγονός της εισπράξεως από το κράτος μέλος αυτών των τελών κατά παράβαση των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου. Η υποχρέωση αυτή εφαρμόζεται επίσης στα ποσά που εισπράχθηκαν κατά παράβαση της απαγορεύσεως του άρθρου 13, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ. Η διάταξη αυτή, η οποία προβλέπει ότι οι επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς που ισχύουν μεταξύ των κρατών μελών πρέπει να καταργηθούν προοδευτικά εντός της μεταβατικής περιόδου, αποτελεί τμήμα των θεμελίων της Κοινότητας, όπως αποδεικνύεται από τη θέση της μέσα στη Συνθήκη και παίζει ουσιαστικό ρόλο στο πλαίσιο της δημιουργίας της κοινής αγοράς. Όπως επανειλημμένα υπογράμμισε το Δικαστήριο (πρβλ. υποθέσεις 87/75, Bresciani, που προαναφέρθηκε 77/72, Carmine Capolongo κατά Azienda Agricola Maya, απόφαση της 19.6.1973, Slg. 1973, σ. 611), η δικαιολογία της διατάξεως αυτής βρίσκεται έρεισμα στο γεγονός ότι κάθε χρηματική επιβαρύνση της οποίας η γενεσιουργός αιτία συνδέεται με τη διέλευση των συνόρων αποτελεί, ανεξαρτήτως της

φύσεώς της, εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Από τη ratio της διατάξεως αυτής προκύπτει ότι οι χρηματικές επιβαρύνσεις που εισπράχθηκαν αχρεωστήτως πρέπει να επιστρέφονται κατά το δυνατό, χωρίς να χρειάζεται δε να κριθεί αν ο εισαγωγέας επέρριψε ή όχι τις έμμεσες αυτές επιβαρύνσεις επί των τιμών. Αν υποθεθεί ότι πέτυχε να το πράξει, οι κατοπινοί αγοραστές υφίστανται τις χρηματικές επιβαρύνσεις που εισπράχθηκαν αχρεωστήτως, αυτοί δε μπορούν ενδεχομένως, σε περίπτωση επιστροφής, να στραφούν κατά του εισαγωγέα με αγωγή αναζητήσεως, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο.

Πέραν αυτών των σκέψεων είναι πάντως πολύ δύσκολο να διαπιστωθεί αν ένας εισαγωγέας επέρριψε πραγματικά, συνολικώς ή μόνο μερικώς, τις αχρεωστήτως καταβληθείσες επιβαρύνσεις επί της τιμής του εμπορεύματος, δεδομένου ότι το ζήτημα αυτό συναρτάται ουσιωδώς με τη γενική συγκυρία και την ειδική κατάσταση στην οποία βρίσκεται μια επιχείρηση και δεν μπορεί επομένως να λάβει απάντηση παρά μόνο ενόψει των συγκεκριμένων δεδομένων κάθε περιπτώσεως. Θα πρέπει, επιπλέον, να εκτιμηθεί το γεγονός ότι οι αχρεωστήτως εισπραχθείσες επιβαρύνσεις ακρίβυναν κατά πάσα πιθανότητα το εμπόρευμα και είχαν, επομένως, αρνητική επίδραση επί του μεγέθους των πωλήσεων, πράγμα που είχε ipso facto ως αποτέλεσμα τη μείωση των κερδών του εισαγωγέα, ανεξαρτήτως μάλιστα από τυχόν απώλειες που υπέστη όσον αφορά τους τόκους.

Το κοινοτικό δίκαιο δεν ρυθμίζει αυτά τα πολύ περίπλοκα ζητήματα, τα οποία δεν μπορούν να ρυθμιστούν παρά μόνο από τα εθνικά δικαστήρια κατά συγκεκριμένο τρόπο, ενόψει κάθε περιπτώσεως. Εφόσον δεν υφίσταται στο κοινοτικό δίκαιο τέτοια ρύθμιση, φρονώ ότι είναι έργο μόνο των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους να κρίνουν, εντός του πλαισίου της δικής τους έν-

νομης τάξης, αν και ενδεχομένως σε ποιο μέτρο θα πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο επιστροφής οι αχρεωστήτως επιβληθείσες επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς.

Από τα μέχρι στιγμής εκτεθέντα προκύπτει ότι η επιστροφή των αχρεωστήτως καταβληθέντων τελών, ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς, η οποία έγινε δύναμη υποχρεώσεως που γεννήθηκε από το κοινοτικό δίκαιο, δεν μπορεί εξ ορισμού να αποτελέσει ενίσχυση ασυμβίβαστη με την κοινή αγορά, κατά την έννοια του άρθρου 92 της Συνθήκης ΕΟΚ. Λαμβάνοντας υπόψη ότι όλοι οι ενδιαφερόμενοι στην προδικαστική διαδικασία, συμπεριλαμβανομένης της Ιταλικής Κυβερνήσεως, είναι προφανώς σύμφωνοι στο σημείο αυτό, μπορώ επίσης να περιοριστώ σε λίγες σύντομες παρατηρήσεις.

Το άρθρο 92, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΟΚ, ορίζει ότι «ενισχύσεις που χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή από τα κράτη ή με κρατικούς πόρους και που νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό διά της ευνοϊκής μεταχείρισεως ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής είναι ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά, κατά το μέτρο που επηρεάζουν τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές, εκτός αν η παρούσα Συνθήκη ορίζει άλλως». Όπως είδαμε, το κοινοτικό δίκαιο προβλέπει ακριβώς την επιστροφή των επιβαρύνσεων που εισπράχθηκαν αχρεωστήτως. Το άρθρο 92, παράγραφος 1, εφαρμόζεται μόνο στις ενισχύσεις που χορηγούνται από τα κράτη ή μέσω κρατικών πόρων. Όσον αφορά την έννοια της ενισχύσεως, είναι ουσιώδες πάντως να γίνεται δωρεάν η χορηγούμενη από το κράτος επιχορήγηση και να παρέχονται στο δικαιούχο προνόμια δύναμι κρατικών διατάξεων ή κατ' εφαρμογή κανόνων που ορίστηκαν από το κράτος. Επομένως, η επιστροφή επιβαρύνσεων που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως δεν μπο-

ρεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο βάσει δικαστικής αποφάσεως με την οποία ακυρώνεται *ab initio* ένα μέτρο που νοθεύει τον ανταγωνισμό και έτσι δεν παρέχει κανένα προνόμιο στην ενδιαφερόμενη επιχείρηση. Δεδομένου ότι πρόκειται απλώς για αποκατάσταση του αχρεωστήτως καταβληθέντος ποσού, η ενέργεια αυτή δεν συνεπάγεται ούτε νέα κατανομή των κρατικών πόρων. Εφόσον δεν πρόκειται για παροχή δωρεάν ευεργετήματος, η οικονομική κατάσταση των ενδιαφερομένων επιχειρήσεων στο διεθνές εμπόριο επίσης δεν βελτιώθηκε σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους που δεν έλαβαν παρόμοιες καταβολές, έτσι ώστε ο διεθνής ανταγωνισμός δεν νοθεύτηκε από την επιστροφή.

Η Ιταλική Κυβέρνηση θεωρεί περαιτέρω ότι ενόψει των κριτηρίων που καθορίστηκαν με την απόφαση που εκδόθηκε στις 8 Απριλίου 1976 στην υπόθεση 43/75 (Gabrielle Defrenne κατά Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena, Slg. 1976, σ. 455), το άμεσο αποτέλεσμα που συνάπτεται με το άρθρο 13, παράγραφος 2, δεν μπορεί να παρθεί πάντως στους ενδιαφερομένους, οι οποίοι στηρίζονται σε έννομο τίτλο του κοινοτικού δικαίου, που έχει από τη φύση του ανώτερο κύρος, την απόλυτη και απαρράπητη δυνατότητα να αξιώσουν την επιστροφή. Η Ιταλική Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι στην προαναφερθείσα απόφαση το Δικαστήριο, αφού δέχθηκε ότι ισχύει άμεσα το άρθρο 119 της Συνθήκης, περιόρισε το δικαίωμα της επικλήσεώς του στην περίοδο που έπεται της δημοσιεύσεως της αποφάσεως, εκτός όσον αφορά τους εργαζομένους οι οποίοι προσέφυγαν προηγουμένως στη δικαιοσύνη ή άσκησαν ισοδύναμο ένδικο βοήθημα. Κατά την άποψη πάντα της Ιταλικής Κυβερνήσεως, οι λόγοι που οδήγησαν το Δικαστήριο να διακρίνει μεταξύ της διαπιστώσεως της παραβάσεως υποχρέωσες που προκύπτει από τη Συνθήκη και της αναγνωρίσεως υποχρέωσες αναδρομικής καταργήσεως των βλαπτικών αποτελεσμάτων αυτής της παραβάσεως

της Συνθήκης, δηλαδή οι οικονομικής φύσεως συνέπειες, η στάση των κρατών μελών, η έλλειψη πρωτοβουλίας της Επιτροπής και η πεπλανημένη αντίληψη για τα αποτελέσματα της ισχύουσας κοινοτικής ρύθμισης, ισχύουν επίσης στο πεδίο των επιβαρύνσεων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς δασμούς και ιδίως όταν τα ποσά εισπράχθηκαν βάσει εσφαλμένης ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου.

Όπως παρατήρησα ήδη στις προτάσεις μου στην υπόθεση 68/79 (Just, προαναφερθείσα) και όπως υπογράμμισε επίσης ο γενικός εισαγγελέας Warner στις προτάσεις του στην υπόθεση 33/76 (Rewe, προαναφερθείσα), δεν είναι δυνατόν να συγκριθεί μια κατάσταση στην οποία οι επιβαρύνσεις που εισπράχθηκαν αχρεωστήτως από τα κράτη μέλη αποτελούν αντικείμενο αγωγής αναζητήσεως με την κατάσταση που αποτέλεσε αντικείμενο της υποθέσεως Defrenne. Η Επιτροπή παρατήρησε ειδικότερα, δικαίως, ότι στην υπόθεση Defrenne διακυβεύονταν ουσιωδώς συμφέροντα ιδιωτών, οι οποίοι είχαν παραπλανηθεί τόσο από τη στάση πολλών κρατών μελών όσο και από τη συμπεριφορά των θεσμικών οργάνων της Κοινότητας, και οι οποίοι είχαν λάβει σχετικά οικονομικά μέτρα. Στην προκειμένη όμως περίπτωση, πρόκειται απλώς για υποχρέωση αποδόσεως επιβαρύνσεων που δεν έπρεπε να είχαν εισπραχθεί. Στην υπόθεση Defrenne, ιδιαιτέρως εργοδότες είχαν καταβάλει διαφορετικές αποζημιώσεις στους υπαλλήλους τους αναλόγως αν ήσαν άνδρες ή γυναίκες, δυνάμει εθνικής νομοθεσίας ή μισθολογικών συμβάσεων, ενώ στην προκειμένη περίπτωση η Ιταλική Κυβέρνηση εξέδωσε αυτή η ίδια κανονιστική ρύθμιση ασυμβίβαστη με το κοινοτικό δίκαιο. Δεν υφίσταται εν προκειμένω καμιά επιτακτική σκέψη ασφαλείας δικαίου για να περιοριστεί χρονικά το πεδίο εφαρμογής της αποφάσεως του Δικαστηρίου.

Προτείνω, επομένως, να δώσει το Δικαστήριο τις εξής απαντήσεις στα υποβληθέντα ερωτήματα:

Από το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 13, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΟΚ, προκύπτει ότι οι ιδιώτες έχουν δικαίωμα επιστροφής των ποσών που εισπράχθηκαν αντίθετα προς το κοινοτικό δίκαιο, από την 1η Ιανουαρίου 1970, υπό τη μορφή επιβαρύνσεων που αναγνωρίστηκαν ότι έχουν ισοδύναμο αποτέλεσμα προς δασμούς. Είναι έργο όμως των εθνικών δικαστηρίων να κρίνουν αν και σε ποιο μέτρο πρέπει να επιστραφούν τα τέλη· τα δικαστήρια αυτά έχουν την ευχέρεια να λάβουν υπόψη τους ιδίως, βάσει του εσωτερικού δικαίου, το γεγονός ότι η επιβάρυνση για την οποία πρόκειται επιρρίφθηκε στους αγοραστές των εισαχθέντων προϊόντων. Πάντως, οι λεπτομέρειες ασκήσεως αυτών των δικαιωμάτων δεν μπορούν να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες παρομοίων δικαιωμάτων, που απορρέουν από το δίκαιο του κράτους μέλους, εξυπακούεται δε ότι η άσκηση του δικαιώματος δεν μπορεί να καταστεί πρακτικά αδύνατη.